

pracownia badań
i innowacji
społecznych

PRACOWNIA BADAŃ I
INNOWACJI
SPOŁECZNYCH
STOCZNIA

**OPIS CIEKAWEGO PRZYKŁADU
PARTYCYPACJI
PROJEKT ODNOWA –
REWITALIZACJA PODWÓREK
PRAWOBRZEŻNEJ WARSZAWY
MARIA PERCHUĆ**

Opracowanie powstało w ramach programu Laboratorium Partycypacji Obywatelskiej realizowanego przy wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Organizator: *Stowarzyszenie Odblokuj oraz Stowarzyszenie Grupa Pedagogiki i Animacji Społecznej Praga - Północ*

Czas trwania: *luty 2011 – styczeń 2012*

Co się działo: *wypracowanie wspólnie z mieszkańcami rozwiązań przestrzennych dla trzech podwórek w warszawskich dzielnicach Praga Północ i Targówek; celem projektu była próba stworzenia przyjaznej przestrzeni dla mieszkańców i jej użytkowników, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci*

Metoda: *wywiady z rodzinami mieszkającymi w pobliżu podwórek objętych projektem, badanie przestrzeni w formie robienia zdjęć podwórek o różnych porach dnia, warsztaty z mieszkańcami wokół makiet przeprowadzane na konkretnych podwórkach, warsztaty z dziećmi oraz warsztaty architektoniczne dla młodych architektów europejskich, poświęcone projektowaniu przestrzeni publicznej, uwzględniającej potrzeby mieszkańców*

HISTORIA

Opisywany projekt odNOWA zakładał opracowanie wraz z mieszkańcami koncepcji aranżacji trzech warszawskich podwórek: dwóch z Pragi Północ (przy ul. Stalowej 27 i ul. Środkowej 12) i jednego z Targówka (przy ul. Naczelnikowskiej 50). Projekt powstał z połączenia obszarów działalności dwóch organizacji pozarządowych: Stowarzyszenia Grupa Pedagogiki i Animacji Społecznej Praga-Północ (GPAS), które realizuje program pomocy dla dzieci zaniedbanych społecznie i ich rodzin z Pragi Północ oraz Stowarzyszenia Odblokuj, które prowadzi działania służące poprawie środowiska mieszkalnego i przestrzeni publicznych oraz włączaniu mieszkańców w proces planowania przestrzeni (pełna nazwa Stowarzyszenia to Stowarzyszenie na rzecz poprawy środowiska mieszkalnego „Odblokuj”).

Przestrzeń objęta projektem należą do najbardziej zaniedbanych w okolicy, zarówno pod względem architektonicznym, jak i społecznym. Przy Stalowej, pusta przestrzeń pomiędzy budynkami zastawiona jest przez samochody, używana jedynie przez osoby wyprowadzające psy. Podwórko przy Środkowej jest wewnętrznym dziedzińcem, ocienionym przez otaczające je budynki, pozbawionym zieleni. Na podwórko wchodzi się przez bramę.

Fot. 1 Podwórko przy ulicy Środkowej 12 przed realizacją projektu odNOWA (źródło: www.odblokuj.org)

Zielone podwórko przy Naczelnikowskiej 50 ma nieregularny kształt, jest przestrzennie otwarte, z dwóch stron otoczone drogą. W pobliżu przebiegają tory kolejowe.

Zarządcą wybranych do projektu odNOWA podwórek jest Zarząd Gospodarowania Nieruchomościami (ZGN). Współpraca z ZGN-em ze względów formalnych warunkowała wprowadzenie zmian w przestrzeni.

Mieszkańcy części miasta, w których zlokalizowane są podwórka, to często osoby o niskich kompetencjach społecznych, zagrożone patologiami i marginalizacją (do których prowadzą m.in. uzależnienia, bezrobocie, brak wykształcenia, niski status ekonomiczny, trudna sytuacja rodzinna, a także brak zainteresowania ze strony lokalnych władz). Założenia projektu, czyniąc z opisywanej powyżej grupy mieszkańców docelową grupę jego odbiorców, sięgały znacznie głębiej niż rewitalizacja samej przestrzeni trzech wybranych podwórek. Rezultatem działań miała być także aktywizacja mieszkańców dzielnicy, nabywanie przez nich

niezbędnych umiejętności społecznych, budowa więzi, poczucia sprawczości i odpowiedzialności za otaczającą ich przestrzeń.

Projekt odNOWA zakładał włączenie w działania wszystkich zainteresowanych stron: mieszkańców, lokalnych organizacji pozarządowych, przedstawicieli władzy oraz projektantów. Do projektu wybrane zostały te podwórka, przy których działają organizacje, mogące wspierać organizatorów projektu na poziomie działań ze społecznością lokalną (głównie z dziećmi i młodzieżą), w związku z tym do współpracy zaproszono Stowarzyszenie Serduszko dla Dzieci (działające na tyłach podwórka przy ul. Środkowej 12), Zespół Ognisk Wychowawczych im. Kazimierza Lisieckiego „Dziadka” (sąsiadujący z podwórkiem przy ul. Stalowej 27) oraz Radę Osiedla Targówek Fabryczny (wspierające działania przy ul. Naczelnikowskiej 50, gdzie nie było wystarczająco silnej organizacji lokalnej). Dzieci będące odbiorcami działań wymienionych instytucji były pośrednikiem w nawiązywaniu kontaktów z dorosłymi mieszkańcami.

W roku 2010 i 2011 Stowarzyszenie GPAS i „Odblokuj” przeprowadziły pilotażowy projekt na podwórku przy ul. Równej 21, gdzie konsultacje z mieszkańcami dotyczące odnowy podwórka, zakończyły się m.in. wspólnym sadzeniem kwiatów oraz stworzeniem muralu na odśnieżonej ścianie sąsiadującej kamienicy. Zakończony projekt przy ul. Równej był przez organizatorów często wykorzystywany jako wzór oraz zwiastun zmian na pozostałych podwórkach.

PRZEBIEG

Prace nad każdym z wybranych do projektu odNOWA podwórek przebiegały w podobny sposób. Na początku przeprowadzono **diagnozę** wybranych do projektu miejsc. Początkowo informacji zasięgano głównie od przedstawicieli lokalnie działających organizacji i instytucji – partnerów projektu oraz od mieszkańców - osób przez nie poleconych. Ten nieformalny proces zakończył się spotkaniem ze wszystkimi zainteresowanymi stronami w lokalnym pubie/kawiarni. Rozmowa, w której uczestniczyło niestety tylko dwóch mieszkańców Pragi¹, służyła poznaniu się, przedstawieniu projektu i jego harmonogramu oraz dowiedzeniu się, jakie są obawy mieszkańców związane z planowanymi działaniami. W spotkaniu wzięli udział także przedstawiciele organizatorów projektu, Stowarzyszenia Serduszko dla Dzieci, Zespołu Ognisk Wychowawczych im. Kazimierza Lisieckiego „Dziadka” oraz Zarządu Gospodarowania Nieruchomościami.

Następnie, ze względu na planowane interwencje architektoniczne, analizowano stan własności, sposoby zarządzania terenem, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, wszelkie uwarunkowania prawne, stan zieleni wybranych podwórek. Do rozpoczęcia konkretnych działań potrzebne były odpowiednie zgody miejskich urzędów

¹ Ostateczna decyzja o wyborze podwórka na Targówku jeszcze wtedy nie była podjęta, dlatego przedstawiciele tej dzielnicy nie uczestniczyli w spotkaniu.

dzielnicowych oraz Zarządu Gospodarowania Nieruchomościami, który sprawdzał m.in. czy nie ma żadnych roszczeń do wybranych działek.

Z myślą o późniejszej ewaluacji projektu, organizatorzy przeprowadzili obserwacje i robili o różnych porach dnia zdjęcia podwórek, mające pomóc w analizie rodzajów i częstotliwości aktywności mieszkańców w ich przestrzeni. Analogiczny proces zaplanowany jest na wiosnę 2012 roku, w celu porównania wyników analizy sprzed i po rewitalizacji podwórek.

Uzupełnieniem tej diagnozy były **wywiady** przeprowadzone z mieszkańcami wszystkich trzech lokalizacji (kwiecień-maj 2011) przez pedagogów ze Stowarzyszenia GPAS, którzy pukali do wszystkich mieszkań znajdujących się w obrębie danych podwórek. Wywiady miały na celu wstępne rozpoznanie sytuacji oraz zebranie opinii mieszkańców na temat podwórka, przy którym mieszkają (tego, co się na nim dzieje, kto z niego korzysta, co chcieliby na nim zmienić, a także czy wyrażają chęć włączenia się w działania prowadzące do zmiany i w jakiej formie).

Analiza wywiadów wykazała, że większość mieszkańców z ulicy Środkowej (w sumie przeprowadzono tam 12 wywiadów) nie lubi swojego podwórka. Przeszkadza im to, że oprócz dzieci (także ze Stowarzyszenia Serduszko dla Dzieci), czas spędzają tam głównie pijący alkohol. Mieszkańcy chcieliby, aby podwórko zostało uporządkowane i odremontowane, często zgłaszali też konieczność zamknięcia bramy. Ich obawy związane z ewentualnym zaprowadzaniem zmian dotyczyły opieszałości urzędników oraz ryzyka zdemolowania podwórka po jego renowacji.

Na temat podwórka przy ul. Stalowej przeprowadzono 24 rozmowy z mieszkańcami (samymi kobietami) przyległych do niego kamienic. Choć związane są one z dzielnicą, narzekają na brudne i zdewastowane podwórko. Zgadzają się, co do przeszkadzających samochodów, które tam parkują, uniemożliwiając zabawy dzieci. Wspominają, że kiedyś to miejsce było przyjazne dla najmłodszych.

W budynku sąsiadującym z podwórkiem przy ul. Naczelnikowskiej mieszka społeczność bardzo zróżnicowana pod kątem demograficzno-społecznym. W ostatnich czasach między mieszkańcami często rodzą się sytuacje konfliktowe. Niektóre dotyczą przestrzeni podwórka – parkujących na nim samochodów, wyprowadzanych psów, czy rzadko bawiących się tam dzieci. Potrzeby mieszkańców związane ze zmianami na podwórku dotyczą podstawowych kwestii porządkowych i organizacyjnych. Mieszkańcy chcieliby odizolować swoje podwórko od obcych osób. Przeprowadzono także rozmowę w szerszym gronie mieszkańców, którzy zgłaszali swoje pomysły na odnowę podwórka, dotyczące m.in. parkingu, śmietników, placu zabaw.

Przeprowadzone wywiady posłużyły m.in. jako materiał pomocniczy podczas **warsztatów architektonicznych**, zorganizowanych dla zaproszonych do udziału w projekcie młodych architektów z różnych stron świata (m.in. z Anglii, Australii, Hiszpanii, Holandii). Większość

z nich miała już styczność z Warszawą podczas wcześniejszych projektów, w których brali udział.

Warsztaty odbyły się od 9 do 15 maja w wynajętym lokalu, bardzo blisko projektowanych podwórek. Już pierwszego dnia architekci mieli okazję poznać szerszy kontekst przestrzeni, nad którą mieli pracować, podczas spaceru po Pradze oraz przeprowadzonej wizji lokalnej podwórek. W następnych dniach, w trzech zespołach, zaczęto prace z mieszkańcami – odbyły się **spotkania informacyjne** oraz **warsztaty dla dzieci** (takich warsztatów nie prowadzono tylko przy ul. Naczelnikowskiej, ponieważ większość mieszkających tam dzieci ma poniżej 3 lat) w bezpośredniej przestrzeni podwórek. O spotkaniach mieszkańcy byli informowani za pomocą rozwieszanych i wrzucanych do skrzynek pocztowych mieszkańców ulotek, jednak najskuteczniejszą metodą zachęcania ludzi do udziału w warsztatach były bezpośrednie wizyty pedagogów ze Stowarzyszenia GPAS w mieszkaniach - pukali do drzwi i prosili o zejście na warsztaty.

Wielonarodowość zespołów, w których pracowano, wpłynęła na dynamikę procesu i uniknięcie rutyny. Najmłodszy uczestnicy warsztatów po ćwiczeniach, podczas których poznawali bliżej topografię terenu oraz opowiadali o swoim czasie wolnym i ulubionych zajęciach, tworzyli podwórko swoich marzeń. Na wieczornym spotkaniu mieszkańcy okolicznych kamienic mogli opowiedzieć o swoich problemach i oczekiwaniach wobec ich najbliższego otoczenia. Tworzono też wspólnie wstępne koncepcje – na przygotowanych wcześniej makietach podwórek można było dokonywać wszelkich zmian (za pomocą udostępnionych materiałów plastycznych), zgłaszać swoje pomysły i sugestie. Praca z makietą pozwalała m.in. na ominięcie problemów językowych oraz wymyślanie różnych rozwiązań przez zabawę. Makieety nie miały zastosowania przy ul. Naczelnikowskiej, ponieważ tamtejsze podwórko wymagało głównie rozwiązań „terenowych” – ogrodniczych.

Wszystkie te działania odbywały się w przestrzeni podwórek, aby uczestnicy procesu pozostawali osadzeni w kontekście analizowanych przestrzeni. Ich pomysły były na bieżąco rejestrowane.

Fot. 1 Warsztaty z dziećmi na podwórku przy ul. Środkowej 12, 10 maja 2011 r. (fot. Katarzyna Starzyk)

Fot. 2 Spotkanie z mieszkańcami na podwórku przy ul. Stalowej 27, 10 maja 2011 r. (fot. Katarzyna Starzyk)

Przez kolejne dni architekci (wzbogaceni o wiedzę z wywiadów oraz zbiorowych spotkań z mieszkańcami) pracowali nad projektami odnowy podwórek, które 14 maja jeszcze raz zostały poddane pod dyskusję z mieszkańcami, którzy zgłaszali do nich swoje uwagi.

Finalne koncepcje zostały zaprezentowane na konferencji 16 maja (koncepcje dla Pragi Północ) i 17-18 czerwca (koncepcja dla Targówek, w ramach konferencji Re-blok²). Na konferencji na Pradze Północ, zorganizowanej w siedzibie Zespołu Ognisk Wychowawczych im. Kazimierza Lisieckiego „Dziadka”, obecni byli m.in. burmistrz Dzielnicy Praga Północ Piotr Zalewski, jego zastępczyni Katarzyna Łęgiewicz, dyrektor Zakładu Gospodarowania Nieruchomościami Bożena Salich, przedstawiciele mediów oraz sami mieszkańcy. Przedstawione koncepcje odnowy podwórek zostały przyjęte bardzo pozytywnie.

Po zakończeniu prac w projekcie odNOWA, kolejnym krokiem było poszukiwanie funduszy na realizację trzech wypracowanych projektów.

REALIZACJA PROJEKTÓW

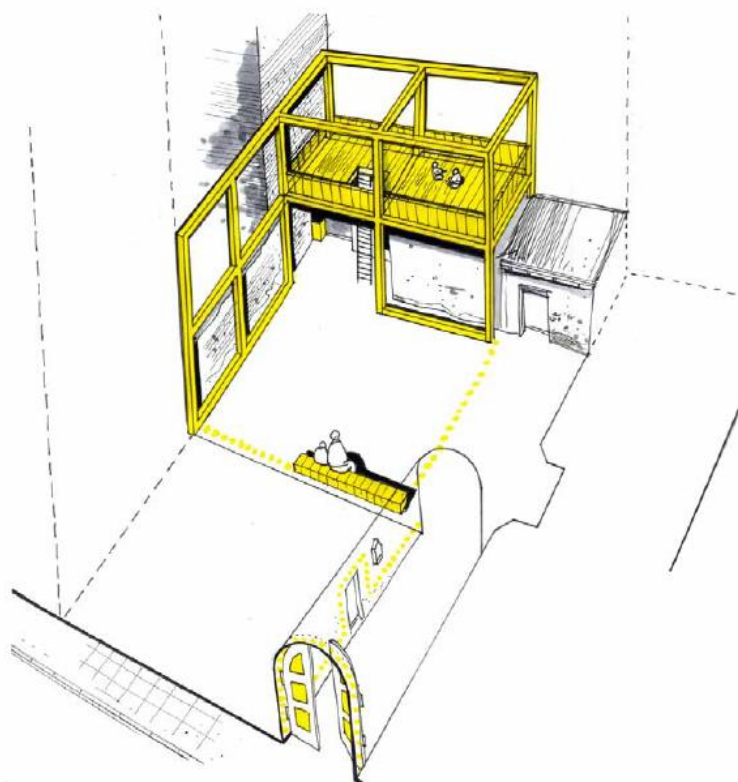
Realizacja powstałych projektów odnowy podwórek została zaplanowana na jesień 2011 roku; jej część wpisana była jednak w kolejny projekt Stowarzyszenia Odblokuj pod nazwą ŻÓŁTA LINIA, będący kontynuacją projektu odNOWA³. Wypracowane koncepcje były następujące:

„Patchwork” realizowany przy ul. Stalowej 27 - plastyczna aranżacja przestrzeni (używanej dotąd jedynie jako parking), polegająca na namalowaniu równoległych żółtych linii, przecinających całe podwórko. Takie rozwiązanie może prowokować różnego rodzaju inne formy aktywności.

² Konferencja Re-blok odbyła się w ramach projektu „Re-blok. Blokowska Reaktywacja”, dotyczącego rewitalizacji blokowisk, którego organizatorem jest Urząd Dzielnicy Targówek.

³ Projekt odNOWA nie zakładał realizacji wypracowanych projektów.

„Wielki trzepak” - stalowa konstrukcja, która będzie przylegać do muru podwórka przy ul. Środkowej 12. Konstrukcja będzie mogła służyć za drabinkę dla dzieci, stelaż do zawieszania elementów roślinnych, dekoracyjnych i innych aktywności.

Rys 1 „Wielki trzepak” – projekt aranżacji podwórka przy ul. Środkowej 12 (źródło: publikacja nt. projektu odNOWA, s. 67)

„Tajemniczy ogród” powstanie natomiast na terenie podwórka przy ul. Naczelnikowskiej 50, które było dotąd zarośnięte i pełne gruzu. Podwórko zostanie podzielone na strefy (przeznaczoną dla mieszkańców, półpubliczną oraz publiczny skwer). Murki zbudowane z tzw. gabionów (metalowych „klatek” wypełnionych gruzem i nasionami), będą oddzielać otwarte dotąd podwórko od linii komunikacyjnych, w tym przebiegającej obok linii kolejowej. Uporządkowana zostanie zieleni.

Mieszkańcy i użytkownicy poszczególnych podwórek zapraszani byli do aktywnego włączania się w realizację projektów, a także zachęceni do wspierania akcji materialnie lub merytorycznie. Niskie temperatury w drugiej połowie listopada i w grudniu sprawiły jednak, że w warsztatach realizacyjnych uczestniczyło nie tyle niewiele osób, ile niewiele z nich było chętnych do rzetelnej pracy. Do stycznia 2012 roku udało się namalować żółte linie na podwórku przy ul. Stalowej, zamontować ramę na podwórku przy ul. Środkowej oraz częściowo uporządkować teren, zbudować gabiony i posadzić brzozy przy ul. Naczelnikowskiej. Reszta prac będzie realizowana, gdy pogoda się poprawi.

Na podwórkach przy ul. Stalowej i ul. Środkowej przeprowadzone zostaną też warsztaty kreatywne w ramach pilotażowego projektu rewitalizacji społecznej "Blok, podwórko, kamienice ożywiły się dzielnice", który od października 2011 roku realizuje Miasto Stołeczne

Warszawa. Projekt współfinansowany jest z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Stowarzyszenie Odblokuj jest jednym z partnerów Miasta w projekcie.

EFEKTY

Rezultatem projektu odNOWA było nie tylko wypracowanie projektów rewitalizacji trzech podwórek z dzielnicy Praga Północ i Targówek, których realizacja następuje od grudnia 2011 roku, w ramach kolejnego projektu Stowarzyszenia Odblokuj, ale też aktywizowanie społeczności lokalnej. Organizatorzy liczą, że „uzyskany efekt przyczyni się do poprawy warunków życia mieszkańców oraz promocji prawobrzeżnej części miasta. Poprzez działania sprzyjające podnoszeniu jakości najbliższego otoczenia oraz inicjowanie współpracy z lokalnymi władzami samorządowymi i zarządcami budynków, wpłynąć możemy na zwiększenie poziomu integracji społecznej mieszkańców, a także przyczynić się do korzystnych zmian obrazu całej dzielnicy i jej mieszkańców, zwłaszcza tych, którym grozi społeczne wykluczenie.”⁴

W chwili opisywania projektu, podwórka nie były jeszcze w pełni odnowione, a ponieważ zima nie sprzyja korzystaniu z ich przestrzeni przez mieszkańców, dlatego trudno jest powiedzieć, czy oprócz rewitalizacji przestrzennej będzie miała miejsce również zmiana społeczna. Jednak tego typu projekty (patrzac na zakończony pilotażowy projekt podwórka z ul. Równej) mogą wpływać na większą współpracę między mieszkańcami, którzy poznają się lepiej i zaczynają występować jako *grupa* czy na nabywanie przez nich nowych umiejętności (związanych zarówno z czynnościami wykonywanymi podczas warsztatów, jak sadzenie i malowanie, jak i załatwianiem różnych spraw w urzędach).

FINANSOWANIE

Projekt odNOWA został zrealizowany dzięki wsparciu finansowemu Fundacji im. Stefana Batorego oraz Centrum Komunikacji Społecznej m.st. Warszawy (publikacja). W ramach realizacji projektów przewidziany był także udział sponsorów. Wiele rzeczy, przydatnych podczas realizacji, zostało także podarowanych Stowarzyszeniu przez osoby prywatne.

Projekt ŻÓŁTA LINIA finansowany był przez Miasto Stołeczne Warszawa.

WSPÓŁPRACA

Stowarzyszenie Odblokuj oraz Stowarzyszenie Grupa Pedagogiki i Animacji Społecznej Praga – Północ nawiązało współpracę m.in. ze wspomnianym już wcześniej Stowarzyszeniem Serduszko dla Dzieci oraz Zespołem Ognisk Wychowawczych im. Kazimierza „Dziadka” Lisieckiego, które pomagały m.in. w realizacji warsztatów projektowych z mieszkańcami, dostarczając wiedzę o specyfice praskich społeczności lokalnych (szczególnie poprzez znajomość tamtejszych dzieci). Podobną współpracę nawiązano z Radą Osiedla Targówek

⁴ Publikacja nt. projektu odNOWA, s. 33

Fabryczny. Samo Stowarzyszenie GPAS, będące jednym z organizatorów odNOWY, było bardzo ważnym aktorem w projekcie, dzięki posiadaniu zaufania wielu mieszkańców Pragi Północ, jakie pracownicy Stowarzyszenia zdobywali przez lata pracy. Udało się przez to nawiązać lepszy kontakt z mieszkańcami - potencjalnymi uczestnikami projektu, a także lepiej zaplanować działania od strony organizacyjnej (np. wybór dni i godzin spotkań, użyczenie lokali na spotkania, pomoc przy zapraszaniu uczestników warsztatów).

PODSUMOWANIE

Projekt odNOWA realizowany był na terenach zaniedbanych architektonicznie i społecznie, gdzie mieszkańcy często dotknięci są przez różne patologie i zagrożeni społeczną marginalizacją. Kluczowym elementem projektu była więc ścisła współpraca organizatorów (architektów) z lokalnymi organizacjami (pedagogami i animatorami), mającymi wieloletnie doświadczenie w pracy z tamtejszą społecznością.

Początkowo trzy wybrane do projektu podwórka traktowane były jako osobne małe projekty. Jednak w trakcie intensywnej pracy warsztatowej, odbywającej się jednocześnie na każdym z podwórek i „zanurzonej” w lokalnej przestrzeni i lokalnych realiach, organizatorzy zdali sobie sprawę, że wybrane podwórka działają jako zespół. Myślenie o nich jednocześnie, w podobny sposób (pozostając jednocześnie elastycznymi wobec ich lokalnej specyfiki) oraz wymiana doświadczeń sprawiły, że projekt zaczął nabierać charakteru ogólnomiejskiego. Wyraz temu dał kolejny, poszerzony o interwencje przestrzenne w innych częściach miasta, projekt ŻÓŁTA LINIA.

Jak twierdzą organizatorzy, wiele elementów projektu można w przyszłości poprawić, na wielu bardziej skupić uwagę. Dobrze byłoby, żeby projekt zamykał się w cyklu wiosna-jesień. Do tego potrzebne jest jednak odpowiednio wczesne załatwienie zgód w urzędach i funduszy. Ważne jest, żeby poszczególne zadania w projekcie skupiać czasowo, aby uniknąć znudzenia mieszkańców oraz stale dawać świadectwo ich wkładowi pracy. Rozważane jest przeformułowanie idei warsztatów z mieszkańcami; zapraszając do współpracy specjalistów (np. od ogrodnictwa, elektryczności), dobrze byłoby prowadzić zajęcia, podczas których uczestnicy będą mogli zdobyć konkretną wiedzę z danej dziedziny. Czas trwania, miejsce oraz liczba uczestników takiego warsztatu byłaby ściśle określona, aby pewne zadania mogły się kończyć na oczach mieszkańców i przy ich czynnym udziale. Istotną wskazówką jest unikanie mediów podczas pracy z lokalną społecznością, których obecność dezorganizuje i rozprasza uczestników.

Jeżeli nie ma współpracy z mieszkańcami, nie warto, zdaniem organizatorów, kończyć projektu. Stowarzyszeniu Odblokuj zależało na tym, żeby ludzie poczuli, że działając wspólnie, mogą coś zmienić, a jeżeli pozostają pasywni, przestrzeń wokół nich pozostaje bez zmian.

LINKI

www.odblokuj.org – strona Stowarzyszenia „Odblokuj”